

Застосування токого механізму дасть змогу не тільки покращити стан безпеки руху на українських дорогах, а й підвищити темпи економічного розвитку держави загалом. Кількість загиблих та травмованих осіб стане вдвічі менше, що збагатить державну економіку розумними та освіченими людьми. Страхові компанії збільшать свій дохід за рахунок зменшення страхових виплат, а держава зменшить свої соціально-економічні втрати, які пов'язані з ліквідацією наслідків від дорожньо-транспортних пригод.

Оскільки розвиток автомобільних доріг України є передумовою розвитку економіки держави, то снат безбеки на них має відповідати всім економічним вимогам.

Література:

1. ТОП-100 Рейтинг лучших компаний Украины
2. www.finance.ua — Фінанси України
3. Світова економіка / А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, О.І. Рогач.

УДК 33.658

ОЦІНКА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІСНУЮЧИХ МЕТОДІВ ТА МЕТОДІК ВІЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Кандидат економічних наук Дулеба Н.В.

У статті розкрито суть основних підходів щодо оцінки економічної безпеки автотранспортних підприємств та можливості їх застосування на українських автотранспортних підприємствах.

In the article essence of basic approaches is exposed in relation to the estimation of economic security of motor transport enterprises and possibility of their application on the Ukrainian motor transport enterprises.

Постановка проблеми. В сучасних умовах автотранспортному підприємству доводиться працювати у складному і мало прогнозованому середовищі, яке потребує від нього постійної роботи над удосконаленням прийняття управлінських рішень щодо забезпечення його економічної безпеки. Необхідно складовою цього процесу є аналіз і оцінка функціонування підприємства. Вибір методів їхнього здійснення визначається ціллю та спрямуванням можливого впливу на елементи внутрішнього та зовнішнього середовища або їх комбінацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методи та методики оцінки економічної безпеки підприємства можна розділити на три групи: перша — комбінація загальновідомих, перевірених практикою методик, таких як STEP-аналіз, SWOT-аналіз, SPACE-аналіз, FCA; друга — методи оцінки фінансового стану підприємства та загроз банкрутства, а саме: модель Е. Альтмана, дискримінантна модель, яку розробив Ліс для Великобританії, модель Тофлера, модель Ж. Депаляна, модель Спрингейта, і так звана універсальна шестифакторна модель оцінки загрози банкрутства; третя — визначення комплексного критерію за рівнями основних показників функціонування та їхніми рангами.

Цілі статті. Дано стаття покликана розкрити суть основних підходів щодо оцінки економічної безпеки автотранспортних підприємств та можливості їх застосування на українських автотранспортних підприємствах.

Основний матеріал. Ареф'єва О.В. і Кузенко Т.Б. [1] стверджують, що усі наявні підходи щодо розробки технології оцінки економічної безпеки можна розділити на три групи: прихильники першої використовують комбінацію загальновідомих, перевірених практикою методик; другої — формують авторську методику оцінки економічної безпеки з прорахунками її функціональних складових; третьої — пропонують визначати комплексний критерій за рівнями основних показників функціонування та їхніми рангами.

У табл. 1 представлена узагальнення даних методів відповідно до групи, наведені їхні характеристики та основні недоліки.

До першого напрямку автори відносять використання таких методів, як STEP-аналіз, SWOT-аналіз, SPACE-аналіз, FCA; методи оцінки фінансового стану підприємства та загроз банкрутства, економічної безпеки.

Вони є невід'ємною складовою оцінювання можливості сталого розвитку підприємства, виявлення його сильних та слабких сторін, зовнішніх загроз прогнозування, оцінки надійності прийняття рішень [1].

Таблиця 1

Оцінка існуючих методів визначення рівня економічної безпеки автотранспортного підприємства

Група	Назва	Характеристика	Основні недоліки
Загально-відомі, перевірені практикою методи	STEP – аналіз	Дає змогу охарактеризувати зовнішню економічну ситуацію комплексно, на підставі оцінки впливу суспільних технологічних, економічних та політико-правових факторів.	Основним недоліком цих методів є їхній експертний характер, відтак застосування їх пов’язане з ризиком неповного врахування впливу чинників зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємства. Разом з тим, намагання охопити якомога більше чинників призводить до дріб’язковості окремих з них, або надмірного «навантаження» матриці, що перешкоджатиме адекватно сприймати інформацію, правильно визначати основні обґрунтовані рішення.
	SWOT – аналіз	Дозволяє виявити сильні і слабкі сторони компанії, можливості і загрози при проведенні стратегічного аудиту.	
	SPASE – аналіз	Оцінка конкурентного становища підприємства на зовнішніх та внутрішніх ринках	
Методи прогнозування стабільної роботи підприємства та оцінки загроз банкрутства	Модель Альтмана	Заснована на оцінці показників фінансової стійкості підприємства	Складність використання цих методів в умовах перехідної економіки полягає в тому, що коефіцієнти, які входять до моделей, з одного боку, не відображають реальної ситуації, що склалася на досліджуваному підприємстві, а з іншого – серед наведених індикаторів кілька їх показників не мають відповідних аналогів оцінки роботи наших підприємств
	Дискримінантна модель Ліса		
	Модель Тофлера		
	Модель Ж. Депалянна		
	Модель Спринггейта		
	Універсальна шести факторна модель		
Визначення комплексного критерію за рівнями основних показників функціонування та їхніми рангами	Підхід, що ґрунтється на основі вагомості кожної зі складових економічної безпеки	Оцінюються показники рівнів кожної зі складових економічної безпеки підприємства, визначається вагомість кожної зі складових та розраховується інтегральна оцінка економічної безпеки як середньозважена	Суб’ективність оцінки, оскільки складові вибираються експертним методом
	Індикаторний підхід	Дозволяє визначити рівень економічної безпеки підприємства за допомогою так званих індикаторів.	Основна проблема – рівень точності індикатора. В наш час відсутня методична база визначення індикаторів, які враховують особливості діяльності підприємства, обумовлені його галузевою приналежністю, формою власності, структурою капіталу, існуючим організаційно-технічним рівнем
	Ресурсно-функціональний підхід	Дозволяє визначити рівень економічної безпеки підприємства на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями.	Суб’ективність оцінки, оскільки питома вага значимості функціональних складових економічної безпеки оцінюється експертним методом

Використання STEP-аналізу дає змогу охарактеризувати зовнішню економічну ситуацію комплексно, на підставі оцінки впливу суспільних технологічних, економічних та політико-правових факторів. Частина аналізу використовується за схемою «фактор-підприємство». Результати розрахунків та проведеного аналізу оформляються у вигляді матриці, «підметом» якої встановлюються фактори мікросередовища, «присудком» — сила їхнього впливу, яка сама по собі оцінюється в балах, рангах та інших одиницях виміру. Результати STEP-аналізу надають можливість оцінити зовнішню економічну ситуацію на досліджуваному підприємстві, що складається у сфері виробництва та комерційної діяльності. За допомогою цього методу можна віднайти силу впливу різних факторів на оцінювані показники, їхні значення можна визначити, застосовуючи сучасні методи аналізу стратегічного менеджменту, які, у свою чергу, можуть бути використаними для оцінки рівня економічної безпеки стану підприємства та його стратегічного розвитку [2].

Оскільки STEP-аналіз має чітко спрямовану зовнішню орієнтацію, то його результат може розглядатися як оцінка конкурентного становища підприємства на зовнішніх та внутрішніх ринках. Узагальнена оцінка конкурентоспроможності підприємства може бути встановлена за декілька прийомів. По-перше, виз-

начається наявність та відповідність параметрів товарів регламентованим обмеженням, обумовленими законодавчими актами держави, галузі чи регіону. По-друге, розраховується конкурентоспроможність кожного з товарів підприємства, що постачається на ринок. По-третє, після визначення конкурентоспроможності окремих товарів підприємства розраховується інтегральний показник конкурентоспроможності підприємства.

На основі розрахованого інтегрального показника формується висновок про конкурентоспроможність товару у період часу, що розглядається [1].

SWOT-аналіз дозволяє виявити сильні і слабкі сторони компанії, можливості і загрози (strength, weaknesses, opportunities and threats) при проведенні стратегічного аудиту. Після проведення аудиту з'являється велика кількість інформації різного ступеню важливості і надійності. SWOT-аналіз допомагає очистити дану інформацію і виділити найбільш важливі результати внутрішнього і зовнішнього аудиту. Невелика кількість опорних пунктів дозволяє компанії сконцентрувати на них свою увагу [3].

SWOT-аналіз є одним із інструментів аналізу зовнішніх умов виробничо-господарської діяльності підприємства. Він надає можливість в основному оцінити стан економіки підприємства, є досить простим у застосуванні, тому широко застосовується при розробці більше стратегічних, ніж тактичних планів. За допомогою SWOT-аналізу виявляються ринкові можливості підприємства в умовах, в яких воно функціонує: його сильні та слабкі сторони, наявні загрози та можливості їхнього подолання. Результати SWOT-аналізу представляються у формі матриці або схеми, їхнє узагальнення забезпечує систематизовану інформацію для розробки стратегії або тактики поведінки на ринку.

Ю. Губені, Я. Гроп, М. Святош вважають, що аналіз факторів зовнішнього та внутрішнього маркетингового середовища характеризує стан підприємства «у спокої» [2]. Для оцінки економічної безпеки, на їхню думку, необхідно найперше вивести економіку підприємства із стану спокою у форму руху, із стану статики в стан динаміки. Це передбачає зміну процесу планування виробничої діяльності підприємства: заміну предметного підходу на програмно-цільовий, заміну тактичних планів, орієнтованих на виживання, на стратегічні плани, зорієнтовані на довгострокову перспективу, підпорядкувавши цій меті цілі, умови, стан та розвиток підприємства [1].

Ареф'єва О.В. і Кузенко Т.Б. назначають, що основним недоліком перелічених методів є їхній експертний характер, відтак застосування їх пов'язане з ризиком неповного врахування впливу чинників зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємства. Разом з тим, намагання охопити якомога більше чинників призводить до дріб'язковості окремих з них, або надмірного «навантаження» матриці, що перешкоджатиме адекватно сприймати інформацію, правильно визначати основні обґрунтовані рішення [1].

Велике значення для оцінки економічної безпеки підприємства мають і методи прогнозування стабільної роботи підприємства та оцінки загроз банкрутства.

Наприклад, модель Е. Альтмана, заснована на оцінці показників фінансової стійкості підприємства, що характеризується співвідношенням прибутку, виручки від реалізації, величини обороту до активів підприємства, власного капіталу до позикового.

Складність використання формули полягає в тому, що коефіцієнти, які входять в модель, з одного боку, не відображають реальної ситуації, що склалася на досліджуваному підприємстві, а з іншого — серед наведених індикаторів кілька її показників не мають відповідних аналогів оцінки роботи наших підприємств [1].

За моделлю Альтмана неспроможні підприємства, що мають високий рівень четвертого показника (власний капітал/ позиковий капітал), дістають дуже високу оцінку, що не відповідає дійсності. У зв'язку з недосконалістю діючої методики переоцінки основних фондів, коли старим зношеним фондам надають такого самого значення, як і новим, необґрунтовано збільшується частка власного капіталу за рахунок фонду переоцінки. У підсумку складається нереальне співвідношення власного і позикового капіталу. Тому моделі, у яких є цей показник, можуть спотворити реальну картину [4].

Н. Капустіна, Ф. Євдокимов, Н. Федорова [5, 6] пропонують визначати критерій економічної безпеки підприємства і саме його використовувати з метою оцінки загрози.

В.В. Шличков [7] запропонував найповнішу методику оцінки складових економічної безпеки. Він вважає, що економічна безпека підприємства традиційно містить у собі фінансову, інтелектуальну, кадрову, технологічну, правову, екологічну, інформаційну та силову складові.

Ареф'єва О.В. і Кузенко Т.Б. [1] до них додають ринкову та інтерфейсну складові. Остання характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами підприємства. Забезпечення економічної безпеки

припускає виділення, аналіз та оцінку існуючих загроз за кожною із функціональних складових і розробку на їхній основі системи протидіючих і попереджувальних заходів.

Як зазначають Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. [8] невід'ємним елементом дослідження економічної безпеки підприємства є вибір її критерію. Під критерієм економічної безпеки розуміють ознаку або суму ознак, на основі яких може бути зроблений висновок про те, чи знаходиться підприємство в економічній безпеці чи ні. Такий критерій повинен не просто констатувати наявність економічної безпеки підприємства, а й оцінювати її рівень. Якщо призначення критерію буде зводитись тільки до констатації економічної безпеки підприємства, то в такому випадку неминуча суб'єктивність оцінки. При цьому кількісну оцінку рівня економічної безпеки бажано було б отримати за допомогою тих показників, які використовуються у плануванні, обліку і аналізі діяльності підприємства, що є передумовою практичного використання цієї оцінки.

Автори Барановський О. [9] та Тамбовцев В.Л. [10] описують відомий індикаторний підхід до визначення економічної безпеки підприємства. Цей підхід дозволяє визначати рівень економічної безпеки підприємства за допомогою так званих індикаторів. Під індикаторами маються на увазі порогові значення показників, що характеризують діяльність підприємства у різних функціональних сферах, які відповідають певному рівню економічної безпеки. Оцінка економічної безпеки підприємства встановлюється за результатами порівняння (абсолютного або відносного) фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами.

Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. [8] зазначають, що оцінка рівня економічної безпеки підприємства на основі індикаторного підходу передбачає визначення з високим ступенем точності бази порівняння — індикаторів. Саме рівень точності індикатора в цьому випадку і є проблемою, яка полягає в тому, що в наш час відсутня методична база визначення індикаторів, які враховують особливості діяльності підприємства, обумовлені його галузевою приналежністю, формою власності, структурою капіталу, існуючим організаційно-технічним рівнем. Якщо ще додати необхідність постійного уточнення величини індикатора внаслідок постійної динаміки зовнішнього середовища і внутрішніх змін в діяльності підприємства, то складність проблеми багатократно збільшується, оскільки індикатори-показники взаємопов'язані і взаємообумовлені. У цьому випадку виникає необхідність постійного коректування системи показників, які є індикаторами економічної безпеки підприємства, що призводить до збільшення трудомісткості управлінських робіт і, через неординарність дій, які при цьому виконуються, і управлінських рішень, що приймаються, потребує залучення висококваліфікованих спеціалістів. Саме висококваліфіковані спеціалісти здатні встановити значення індикаторів і організувати їх моніторинг. Якщо визначення значень індикаторів буде некваліфікованим, то рівень економічної безпеки підприємства може бути визначений невірно, що може сприяти прийняттю управлінських рішень, які не відповідають реальному положенню справ [8].

Існує і так званий ресурсно-функціональний підхід до визначення рівня економічної безпеки підприємства, описаний Е.А. Олейниковим [11]. Як зазначає автор, цей підхід дозволяє визначити рівень економічної безпеки підприємства на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями.

Питома вага окремих функціональних критеріїв економічної безпеки підприємства у сукупному критерії економічної безпеки підприємства розраховується на основі оцінки сукупних загроз за функціональними складовими його економічної безпеки.

Як зазначають автори Ареф'єва О.В. і Кузенко Т.Б. [1], застосування запропонованого критерію економічної безпеки підприємства ускладнюється через неможливість встановлення значень d_i , тому що формування складу експертів на підприємствах стосовно цієї економічної проблематики пов'язане з певними труднощами.

Приватний функціональний критерій економічної безпеки підприємства також не позбавлений недоліків. Це, насамперед, зумовлено неможливістю обчислювати витрати щодо попередження збитків за кожною функціональною складовою економічної безпеки підприємства. Останні тісно пов'язані між собою, залежать одна від одної, до того ж на підприємствах зазвичай відсутній облік попереджених і понесених збитків за кожною функціональною складовою економічної безпеки підприємства, що також заважає їхньому використанню як критеріїв економічної безпеки підприємства.

Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. [8] дають наступний аналіз ресурсно-функціонального підходу: «Ресурсно-функціональний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства є дуже

широким. Спроба охопити усі функціональні області діяльності підприємства призводить до розмиття поняття економічної безпеки, а оцінка її рівня за допомогою сукупного критерію економічної безпеки, «що розраховується на основі думок кваліфікованих експертів за окремими функціональними критеріями економічної безпеки підприємства», піддається значним впливам суб'єктивної думки експертів. До того ж відкритим залишається питання визначення рівня кваліфікації експертів. Окрім того, як відомо, інтегрування показників з використанням будь-якого з відомих підходів, в тому числі і за допомогою питомої ваги значущості показників, як це пропонує Е.А. Олейников, призводить до зниження точності і достовірності оцінки. На завершення слід відмітити, що детальна розробка і контроль за виконанням цільової структури економічної безпеки підприємства суттєво ускладнюють практичну реалізацію ресурсно-функціонального підходу до оцінки економічної безпеки підприємства».

Висновки. Отже, з наведеної вище критичної оцінки методів визначення рівня економічної безпеки підприємства випливають основні недоліки, які роблять їх неможливими для застосування при оцінці рівня економічної безпеки на українських автотранспортних підприємствах:

по-перше, методи першої групи мають чітко спрямовану зовнішню орієнтацію, а їхній результат може розглядатися як оцінка конкурентного становища підприємства на зовнішніх та внутрішніх ринках;

по-друге, ці методи мають експертний характер, тому застосування їх пов'язане з ризиком неповного врахування впливу чинників зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємства. Намагання охопити якомога більше чинників призводить до дріб'язковості окремих з них, або надмірного «навантаження» матриці, що перешкоджатиме адекватно сприймати інформацію, правильно визначати основні обґрунтовані рішення;

по-третє, вище перераховані методи дозволяють провести аналіз економічного стану підприємства у стані статики, тоді як для оцінки економічної безпеки потрібно розглядати економіку підприємства в динаміці. Для планування виробничої діяльності підприємства потрібно використовувати програмно-цільовий підхід, розробляти стратегічні плани, зорієнтовані на довгострокову перспективу, підпорядковуючи цій меті цілі, умови, стан та розвиток підприємства.

Розглянуті методи прогнозування стабільності роботи підприємства та оцінки загроз банкрутства дозволяють лише визначити рівень загрози банкрутства на підприємстві, тому вони є недостатніми для розрахунку рівня економічної безпеки автотранспортного підприємства.

З метою полегшення практичного використання методики визначення рівня економічної безпеки підприємства кількісна оцінка має проводитися за допомогою показників, які використовуються у плануванні, обліку і аналізі діяльності підприємства.

Література

1. Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств / Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. — 170 с.
2. Ковалев Д., Плетникова И. Количественная оценка уровня экономической безопасности предприятия / Ковалев Д., Плетникова И. // Экономика Украины. — 2001. — №4. — С. 35-40.
3. Котлер Филип, Армстронг Гарі, Сондерс Джон, Вонг Вероніка. Основы маркетинга / Котлер Филип, Армстронг Гарі, Сондерс Джон, Вонг Вероніка; пер. с англ. — 2-е европ. изд. — М.; СПб.; К.; Издательский дом «Вильямс», 2003. — 944 с.
4. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. / Савицька Г.В. — К.: Знання, 2004. — 654 с.
5. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы / Капустин Н. // Бизнес-информ. — 1999. — №11-12. — С.45-47.
6. Євдокимов Ф.І., Федорова Н.В. Оцінка економічної безпеки підприємства та її планування / Євдокимов Ф.І., Федорова Н.В. // Вісник Технологічного університету Поділля. — 2000. — №4(4.2). — С.108-110.
7. Шличков В.В. Теория и практика экономической безопасности персоналом / Шличков В.В. — Ростов-на-Дону: МарТ, 2002. — 216 с.
8. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія / Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. — К.: Лібра, 2003. — 280 с.
9. Барановський О. Визначення показників економічної безпеки / Барановський О. // Економіка. Фінанси. Право. — 1999. — №8. — С.14-16.
10. Тамбовцев В.Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы / Тамбовцев В.Л. // Вестник Московского гос. ун-та. Сер. 6. «Экономика». — 1995. — №3. — С. 3-9.
11. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / ред. Е.А. Олейникова. — М.: ЗАО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. — 288 с.